

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת פנחס, תשע"ד
מספר 1076מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

שתי נקודות בפרשיות בנות צלפחד

נתן קלר

בנות צלפחד מופיעות בשתי פרשיות בספר במדבר. בפרשתנו (במד' כז:א-ה) הן ניגשו לראשי העם וביקשו שנחלת אביהן שמת בלא בנים תינתן להן כדי להקים את שם אביהן. בשלהי הספר (במד' לו:י-יב) הן התחתנו עם בני דודיהן כדי שנחלת אביהן לא תעבור למטה אחר עם נישואיהן. בנות צלפחד נחשבות סמל של חכמה וצדקות. "חכמניות הן, דרשניות הן, צדקניות הן" (בבא בתרא קי"ט ע"ב). מעיון ראשוני בפסוקים לא ברור מדוע התנהגותן של בנות צלפחד נאצלת כל כך. בדברינו, נעמוד על שתי נקודות בפרשיות בנות צלפחד. ננסה להבין על סמך רמזים בפסוקים ומדרשי חז"ל שניתן לראותם משלימים את תמונת הפסוקים במה התנהגותן של בנות צלפחד הייתה כה יוצאת דופן.

העיתוי של בקשת בנות צלפחד

בביאור הסמיכות בין פרשת בנות צלפחד לפרשה שלפניה כותב רש"י (במד' כו:סד):
 אבל על הנשים לא נגזרה גזירת המרגלים לפי שהן היו מחבבות את הארץ, האנשים אומרים "ניתנה ראש ונשובה מצרימה" והנשים אומרות "תנה לנו אחוזה", לכך נסמכה פרשת בנות צלפחד לכאן.
 לפי רש"י, דרישתן של בנות צלפחד "תְּנֵה-לָנוּ אֶחָזָה" נבעה מחיבת ארץ ישראל, והיא מייצגת את הנשים שחיבבו את הארץ, לעומת הגברים שרצו לשוב למצרים. דברי רש"י דורשים ביאור: מדוע בקשת בנות צלפחד מעידה על חיבת הארץ? סוף-סוף הן ביקשו דבר שיועיל להן! גם ההשוואה לגברים שאמרו "נתנה ראש ונשובה מצרימה" אינה ברורה: הרי פסוק זה נזכר בהקשר של חטא המרגלים שאירע 38 שנים קודם לכן! להבנתנו, נוכל להשיב על השאלה בעזרת הבנת העיתוי שבו בנות צלפחד ניגשו אל משה ושטחו את בקשתן.

בפתיחת פרשת בנות צלפחד נאמר: "וַתַּעֲמְדֵנָה לְפָנַי מִשֶּׁה וְלִפְנֵי אֱלֹעֶזֶר הַכֹּהֵן וְלִפְנֵי הַנְּשִׂאִים" (במד' כז:ב). מהמילים "ולפני אלעזר הכהן" רש"י (שם) לומד: "מגיד שלא עמדו לפניהם אלא בשנת הארבעים, אחר שמת אהרן". מה היה "מצב הרוח הלאומי" באותה עת? לפי הירושלמי (סוטה פ"א ה"י), המצב בעם לא היה פשוט בכלל. כך מובאים דברי הירושלמי (בשינוי קל) בפירוש רש"י (דב' י:ו):
 כשמת אהרן בהר הזה לסוף ארבעים שנה ונסתלקו ענני כבוד, יראתם לכם ממלחמת מלך ערד, ונתתם ראש לשוב למצרים, וחזרתם לאחורכם שמונה מסעות עד בני יעקן ומשם למוסרה, שם נלחמו בכם בני לוי והרגו מכם ואתם מהם, עד שהחזירו אתכם בדרך חזרתכם.
 לפי המדרש, לא רק שהעם לא התכוון לכניסה לארץ, אלא אדרבה, היה ניסיון לשוב למצרים, ואותו הלוויים עצרו בכוח הזרוע. נוכל לומר שזאת השעה שבה בנות צלפחד קרבו לבקש נחלה בארץ. הסבר זה מתיישב יפה עם מדרש נוסף:

* ד"ר נתן קלר, המחלקה למתמטיקה אוניברסיטת בר אילן.

וללמדך באיזו שעה עמדו לפני משה? בשעה שאמרו ישראל למשה "ניתנה ראש ונשובה מצרימה". אמר להן משה: והלא כל ישראל מבקשין לחזור למצרים ואתנה מבקשות נחלה בארץ? אמרו: יודעות אנו שסוף כל ישראל להחזיק בארץ (ספרי זוטא כ"ז א').

אילו ההפניה לדברי בני ישראל "נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֶבָה מִצְרִימָה" הייתה לפסוק מפרשת חטא המרגלים (במד' יד: ד, כפי שצוין במראי המקומות במדרש), הרי לא היה מנוס מלומר שמדרש זה הוא אלגוריה בגלל הפרש השנים בין המאורעות. אלא שלפי דברינו נוכל לומר שהוא מתאר את המציאות! באותה העת, כשהעם החל לשוב אחורה לכיוון מצרים, ניגשו בנות צלפחד אל משה וביקשו נחלה בארץ. משה תמה על התנהגותן: עכשיו אתן מבקשות נחלה, בזמן שכולם רוצים לסגת! כן, הן השיבו בביטחון. "יודעות אנו שסוף כל ישראל להחזיק בארץ".

לפי הסבר זה בנות צלפחד לא רק אזרו אומץ לעמוד לפני כל העדה לבקש להן נחלה אלא למעלה מכך: הן העזו לצאת נגד רוח הנכאים שנשבה בציבור והביעו אמונה בלתי מסויגת בירושת הארץ. בכך בנות צלפחד אכן הביאו לשיא את תכונת הנשים שחיבבו את הארץ ושאפו כל העת להגיע אליה, מה שאין כן הגברים שהפגינו מורך וביקשו לשוב מצרימה, כדברי רש"י שבהם פתחנו.

נישואיהן של בנות צלפחד

הגמרא (בבא בתרא קי"ט ע"ב) כותבת שכנות צלפחד צדקניות הן מכיוון ש"לא נישאו אלא להגון להן". מדוע מעשה זה נעלה כל כך עד שהוא ההוכחה של חז"ל לצדקותן של בנות צלפחד? כדי להבין את דברי הגמרא נעיין בפרשייה השנייה שבה בנות צלפחד מופיעות. בני שבט מנשה פנו למשה רבנו והתלוננו שכאשר בנות צלפחד יתחתנו, נחלת אביהן שקיבלו עלולה לעבור לשבט אחר. התלונה זכתה להסכמה א-לוקית:

כן מטה בני יוסף דברים. זה הדבר אשר צוה ה' לבנות צלפחד לאמר: לטוב בעיניהם תהינה לנשים אך למשפחת מטה אביהם תהינה לנשים... וכל בת ירשת נחלה ממטות בני ישראל לאחד ממשפחת מטה אביה תהיה לאשה למען יירשו בני ישראל איש נחלת אבותיו (במד' לו: ה-ח).
לכל אישה אחרת שהייתה במצב זהה לזה של בנות צלפחד נקבע שהיא חייבת להינשא לאחד מבני שבט כדי למנוע הסבת נחלה משבט לשבט. אולם מה נקבע לבנות צלפחד עצמן? כותבת הגמרא (בבא בתרא ק"כ ע"א):

בנות צלפחד הותרו להינשא לכל השבטים, שנאמר "לטוב בעיניהם תהיינה לנשים". אלא מה אני מקיים "אך למשפחת מטה אביהם תהיינה לנשים"? עצה טובה השיאן הכתוב שלא יינשאו אלא להגון להם.

לדברי הגמרא, התורה נתנה לבנות צלפחד את חופש הבחירה אך ציינה שעל מנת לשמר את חלוקת הארץ לנחלות הגון יהיה שיתחתנו עם בני שבטן ככל הנשים שבמצב זה. השבח לבנות צלפחד "שלא נישאו אלא להגון להן" הוא שהן הסכימו להגביל את חופש הבחירה שלהן בנישואין כדי לקיים את הרצון הא-לוקי שלא תהיה הסבת נחלה בארץ ישראל. ראייה להבנה זו ניתן למצוא בפסוקים המתארים את נישואיהן של בנות צלפחד:

פֶּאֶשֶׁר צָוָה ה' אֶת-מֹשֶׁה בְּן עֶשְׂרֵי בָּנֹת צִלְפָּחַד... בָּנֹת צִלְפָּחַד לְבָנֵי דֹדֵיהֶן לְנָשִׁים... וַתְּהִי נִחְלָתָן עַל-מֹטֵה מִשְׁפַּחַת אֲבִיהֶן (במד' לו: י-יב).

עוד בטרם נאמר עם מי בנות צלפחד התחתנו נאמר שהן קיימו את דבר ה'. לפי דברינו פסוק זה בא להדגיש שסיבת בחירת בני הזוג הייתה רצונן לקיים את רצון ה'. כיוצא בזה מפרש ספורנו (שם): "כיוונו לעשות רצון קונן כאשר צווה ה' את משה, לא מפני שהתאוו לאלו שנישאו להם". הוויתור על היתר מפורש של התורה להינשא לטוב בעיניהן לטובת קיום רצון ה' הוא צדקות גדולה. אולם נראה שהצדקות שהפגינו בנות צלפחד הייתה מופלאה בהרבה. המדרש (במד"ר כ"א, י"א) מרחיב את הסבר הגמרא על צדקותן של בנות צלפחד:

צדקניות היו שלא נישאו אלא להגון להם. ולמה זמנן הקב"ה למשה באתרונה? שלא יראה משה עצמו שפירש מן האישה ארבעים שנה, הודיעו הקב"ה באלו, לומר: הרי הנשים שלא נצטוו לא נישאו אלא להגון להם.

לפי המדרש, הקב"ה הביא את בנות צלפחד כדוגמה למשה רבנו כדי שלא ירום לבבו על שהוא נאלץ בעקבות ציווי ה' לפרוש מציפורה אשתו ולחיות ללא אישה כמעט ארבעים שנה. נראה שבנות צלפחד הובאו כדוגמה מכיוון שגם הן המתינו ארבעים שנה על מנת להינשא להגון להן אף שלא הצטוו על כך. ומדוע נאלצו להמתין שנים רבות כל כך? נוכל לומר שסיבת ההמתנה הייתה רצונן להקים את שם אביהן בדרך הטובה ביותר.

מאז מותו של צלפחד ללא בנים בראשית נדודי בני ישראל במדבר תהו בנותיו מה יעלה בגורל נחלתו. בעיניהן היה ראוי שהן יזכו בנחלה וכך יקימו את שם אביהן, והן קיוו שכך יהיה. אבל הן העלו בדעתן את הבעיה שתיווצר אם הן יתחתנו מחוץ לשבט שלהן: נחלת אביהן תעבור לבעליהן ותיסוב לשבט אחר. הן לא ידעו אם עליהן להימנע מכך או לא ולכן נמנעו מלהינשא וחיכו לראות מה יצוה ה'. רק בשנה הארבעים ניתן פסק ההלכה. בנות צלפחד הותרו להינשא לאשר ירצו, אבל כל אישה אחרת במצבן הצטוותה להתחתן בתוך שבטה. בנות צלפחד הסיקו מכך שהרצון הא-לוקי הוא שלא תיסוב נחלה ולכן ויתרו סופית על חופש בחירתן בנישואין והתחתנו עם בני דודיהן.

הקרבה עצומה כל-כך של חיים אישיים למען האידאל של הקמת שם אביהן ואי פגיעה בנחלות בארץ ישראל היא מעשה בלתי נתפס כמעט. וכל זה אף שהן לא הצטוו מעולם על כך ואף הורשו במפורש שלא לנהוג כך. בזה היה המעשה של בנות צלפחד כה נאצל עד שאפשר היה להביא אותו כדוגמה למשה רבנו.

עורך: הרב ד"ר חיים טלבי
עריכה לשונית: ד"ר יצחק הילמן